

DE COLLECTIE BREEKPOT 3
Romeinse vondsten uit Baarle-Nassau

J.H. VERHAGEN

Het eerste artikel over de Collectie Breekpot, met als ondertitel: „Een oud vondstbericht opnieuw bekeken”, verscheen in 1983 in dit tijdschrift. Het tweede, van enkele maanden later, gaf daarop een korte aanvulling. ¹⁾
De inhoud komt hierop neer: In 1865 schreef Dr.C.R. Hermans dat „iemand uit Breda” hem in 1848 had gemeld dat hij sinds enige tijd in het bezit was van een collectie Romeinse oudheden die ergens in de provincie Noord-Brabant was gevonden bij heideontginningen. ²⁾

De collectie bestond uit twee delen. Allereerst was er een verzameling goed geconserveerde Romeinse munten, één gouden en ruim veertig zilveren, daterend uit de jaren 69 tot 268. Anders dan bij de meeste schatvondsten, waren de munten vrij gelijkmatig over deze hele periode verdeeld.

Het tweede gedeelte van de collectie werd gevormd door een groot aantal Romeinse voorwerpen, voornamelijk militaire uitrustingsstukken, met daarnaast enkele sieraden en enig, deels gaaf, aardewerk. ³⁾

Hoogstwaarschijnlijk hebben we met de laatste vondsten de inventaris van een graf voor ons, waarin een militair was bijgezet met vrijwel zijn volledige wapenrusting.

Het ongeschonden aardewerk wijst op een grafvondst. Het feit dat er geen doubletten zijn bij de uitrustingsstukken maakt het waarschijnlijk dat er maar één graf was. Het is niet duidelijk of het een crematie dan wel een inhumatie betrof. Er wordt niet gesproken over crematieresten. De aanwezigheid van een gesmolten stuk van een veldfles (?) zou op verbranding kunnen wijzen. Daar staat tegenover dat de overige vondsten goed herkenbaar waren en blijkbaar niet door vuur vervormd.

De persoon die aan Hermans schreef dat hij deze collectie in zijn bezit had, bleek een zekere Willem Breekpot uit Breda te zijn. Hij was hoofdagent en inspecteur van de Tielsche Verzekeringsmaatschappij, met als rayon het arrondissement Breda. Het lag dus voor de hand te veronderstellen dat de vondsten waren gedaan in West-Brabant. De juiste plaats was echter niet te achterhalen. Over de eigenaar van de collectie was verder vrijwel niets te vinden en de merkwaardige combinatie van een Romeins graf met een muntschat was uit geen enkele bron bekend.

We konden in 1983 niet verder komen en hadden weinig hoop ooit nog meer over deze merkwaardige vondsten te achterhalen.

Toch was er een aanwijzing dat een dergelijke vondst in een krant was gemeld. De vondst zou in 1847 in Baarle-Nassau zijn gedaan. We hechtten er aanvankelijk geen waarde aan, omdat we van mening waren dat het bericht betrekking moest hebben op de vondsten die Prosper Cuypers in 1843 had gedaan op de Molenheide in die gemeente. De publikatie van dat onderzoek verscheen immers in 1847. ⁴⁾ Bij de Romeinse vondsten van de Molenheide waren geen uitrustingsstukken of munten, maar dat hoefde destijds voor een krant geen bezwaar te zijn die toch maar te vermelden.

Bedoelde aanwijzing vonden we in een artikel van Kramer-Clobus uit 1978, waarin de aantekeningen zijn opgenomen die Dr. L. J. F. Janssen had gemaakt over archeologische vindplaatsen. ⁵⁾ Janssen was van 1835 tot 1865 curator van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

We troffen daar onder No. 19 een samenvatting aan van het kladconcept van een brief van 19 februari 1848 van Janssen aan de burgemeester van Baarle-Nassau. Hierin vroeg hij inlichtingen over Romeinse vondsten, „te weten munten en wapenrustingen”, die, volgens een bericht in de Arnheemsche Courant van 10 juli, overgenomen uit de Nieuwe Rotterdamsche Courant, in die gemeente zouden zijn gedaan.

Het antwoord van de burgemeester, waarvan in bovengenoemde publikatie een korte samenvatting is opgenomen, was merkwaardig. Hij schreef niet dat dergelijke vondsten hem onbekend waren, maar – en dat zonder enig voorbehoud – dat ze niet waren gedaan! Hij verwees naar de onderzoeken die Prosper Cuypers enkele jaren tevoren in zijn gemeente had verricht. ⁶⁾ Sindsdien hadden, volgens hem, geen opgravingen plaatsgehad en waren er geen vondsten meer gedaan.

Het leek een dubieuze zaak: pas zeven maanden na het verschijnen van het krantebericht ondernam Janssen stappen om meer over de vondsten te weten te komen. Vervolgens schreef de burgemeester van Baarle-Nassau dat er niets van waar was en tenslotte bleek dat er op of vóór 10 juli 1847 in de door Janssen genoemde kranten geen bericht van dien aard was verschenen!

Het raadplegen van de originele bron bracht de oplossing een stuk dichterbij. ⁷⁾ Het bleek dat in het kladje van Janssen als datum van het nummer van de Arnheemsche Courant, niet staat 10 juli (1847), maar 10 jl. (!), wat in verband van zijn brief niets anders kan betekenen dan 10 februari (1848). Het bericht dat in de Arnheemsche Courant, letterlijk overgenomen uit de Nieuwe Rotterdamse Courant van 8 februari, was toen niet moeilijk te vinden. ⁸⁾ Het luidde als volgt:

Riel, 5 Februarij. In het naburige Baarle-Nassau worden in de laatste dagen verscheidene romeinsche oudheden opgedolven, waaronder, behalve wapenrustingen, ook verscheidene zeldzame munten, zoo gouden als andere zijn. Deze voorwerpen worden gevonden, bij gelegenheid van heideontginningen in die gemeente. In het belang der wetenschap is het te wenschen, dat de nederlandsche deskundigen weldra in loco komen onderzoeken, wat er van de zaak zij.

Het was meteen duidelijk dat dit bericht niets te maken kon hebben met de opgravingen van Cuypers in 1843 of de publikatie ervan in 1847. Het betreft geheel andere, niet uit de literatuur bekende, vondsten.

Het ingezonden bericht doet betrouwbaar aan. Voor Janssen was het echter misschien te mooi om waar te kunnen zijn, want in de brief aan de burgemeester, waarvan het origineel aanwezig is in het gemeentearchief van Baarle-Nassau, schreef hij dat hij, alvorens de lange reis van Leiden naar Baarle-Nassau te ondernemen, zekerheid wilde hebben, dat het bericht, „in dezen aan leugenachtige courantenberigten vruchtbaren tijd” juist was. ⁹⁾

Met zijn brief heeft Janssen zich de lange reis bespaard, want het antwoord van de burgemeester liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Hij schreef – zoals we al gezien hebben – dat dergelijke zaken niet „in deze gemeente opgegraven of gevonden zijn geworden”, maar bovendien wist hij zeker „dat niemand uit Riel een dergelijk berigt in de courant (had)doen plaatsens”!

We vragen ons af hoe G. van Baal – hij was toen precies twee maanden burgemeester – dit zo zeker kon weten. Had hij iets te verbergen en was hij bang voor pottekijkers?

Janssen heeft zich waarschijnlijk door het antwoord van de burgemeester laten overtuigen en het bericht ondergebracht in de categorie „leugenachtige courrantberigten”. Van hem horen we in elk geval niets meer.

Het ingezonden stukje wekt echter niet de indruk te zijn opgesteld door iemand die op sensatie uit is en die maar wat uit de duim zuigt. Het is kort en zakelijk; de schrijver – wie het ook moge zijn geweest – beseft dat het bijzondere vondsten betreft en dat een verantwoord onderzoek wenselijk is.

Het belangrijkste voor ons is echter de opvallende overeenkomst met de essentiële punten uit de brief van Breekpot aan Hermans.

Ter vergelijking zetten we hier de belangrijke zaken uit de brief en het kranteartikel naast elkaar:

De brief van Willem Breekpot

- 1 gedateerd: 24 januari 1848
- 2 hij bezit de vondsten sedert enige tijd
- 3 de vondsten zijn gedaan binnen onze provincie
- 4 bij opgraving van heidegronden
- 5 Romeinse munten: één gouden en een vijftigtal zilveren
- 6 verschillende stukken van wapenrusting. Verder afzonderlijk vermeld: helm en verscheidene wapens

Het bericht in de N.R.C. (A.C.)

- 1 gedateerd: 5 februari (1848)
- 2 de vondsten zijn de laatste dagen gedaan
- 3 de vondsten zijn gedaan in Baarle-Nassau
- 4 bij gelegenheid van heideontginningen
- 5 Romeinse munten, gouden en andere
- 6 Romeinse wapenrustingen

De punten 3 t.m. 6 behoeven nauwelijks commentaar. De overeenkomst is frappant. We merken alleen op dat Breekpot de term „wapenrusting” gebruikt in de enge zin van „beschermende kleding of harnas”, terwijl onze man uit Riel er tevens wapens onder begrijpt. Beide opvattingen zijn gangbaar.

Vergelijking van de eerste twee punten in combinatie, lijkt echter noodzakelijk tot de conclusie te voeren dat het niet over dezelfde vondsten kan gaan: Breekpot heeft op 14 januari de vondsten al „enige tijd” in zijn bezit. De correspondent uit Riel schrijft bijna twee weken later, dat de vondsten „in de laatste dagen” zijn gedaan.

De tegenspraak is slechts schijn: „in de laatste dagen” moet ruim worden opgevat. Het was op 5 februari al ten minste zes weken lang onmogelijk geweest heide te ontginnen vanwege de aanhoudende vorst.

Volgens berichten in de Bredasche Courant vvoor het reeds op 25 december 1847 streng; de scheepvaart was toen al overal gestremd. Op 15 januari 1848 was het ijs op de Maas bij Rotterdam en op de Merwede bij Gorinchem zo dik, dat men met paard en kar de rivier kon oversteken. Op 26 januari exerceerde – nog steeds volgens dezelfde bron – het garnizoen van Nijmegen op de schaats op de Waal! Pas in het begin van februari is er sprake van dooi.

De opmerking van Janssen indachtig over de waarheidsgetrouwheid van de berichtgeving in zijn tijd, hebben we bij het K.N.M.I. in De Bilt inlichtingen gevraagd over het temperatuurverloop tussen half december 1847 en begin februari 1848. Uit de verstrekte informatie blijkt, dat de vorst inviel op 19 december en aanhield tot 29 januari. Erg koud was het o.a. van 26 t/m 28 januari, met een minimumtemperatuur van -14°C .¹⁰⁾

Ofschoon het tussen 30 januari en 4 februari niet meer heeft gevoren, kan er in die dagen toch geen sprake zijn geweest van het ontginnen van heide, daar de vorst nog diep in de grond moet hebben gezeten.

De vondsten moeten dus zijn gedaan kort voordat op 19 december 1847 de vorstperiode begon.

De brief en het krantartikel gaan over dezelfde vondsten. Daarover kan nauwelijks twijfel bestaan en de conclusie luidt dan ook: de Collectie Breekpot is gevonden rond half december 1847 in Baarle-Nassau.

De munten buiten beschouwing gelaten, vormen de vondsten van Breekpot de inhoud van één graf. Er zijn geen aanwijzingen dat dit deel heeft uitgemaakt van een grafveld. We moeten denken aan één begraving of crematie, die hoogstwaarschijnlijk bedekt was (geweest) met een tumulus.

Romeinse tumuli worden gewoonlijk aangetroffen dicht bij een weg, op een opvallende, meestal hoog gelegen plaats en niet ver van een Romeinse nederzetting.

Uit het feit dat ook de van metaal vervaardigde voorwerpen goed herkenbaar bewaard waren gebleven, mag worden afgeleid dat de omstandigheden voor conservering van de grafinhoud gunstig waren. In zandgrond kan dit vrijwel uitsluitend het geval zijn als zich op geringe diepte een ondoorlatende laag bevindt, die ervoor zorgt dat de inhoud van het graf permanent in het grondwater ligt. Dit zal meestal een leemlaag zijn.

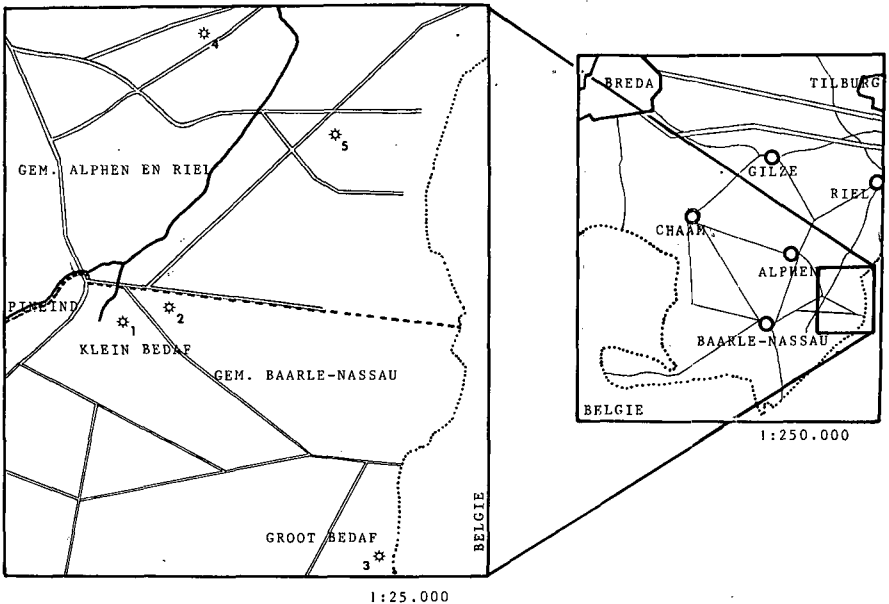
We komen hiermee tot de volgende vraag: waar in de gemeente Baarle-Nassau is in 1847 een perceel heide ontgonnen dat aan de genoemde voorwaarden voldoet?

Er was in die tijd nog geen sprake van heideontginning op grote schaal. Het tekort aan meststoffen vormde een beletsel voor het in gebruik nemen van nog meer grond voor landbouwdoeleinden. Op de weinige ontgonnen percelen werden dan ook meestal dennen aangeplant.

Een wet uit 1840 probeerde ontginning van „woeste gronden” te stimuleren door het verlenen van vrijdom van grondbelasting. De aangifte van ontginning werd door de gemeente gemeld bij Gedeputeerde Staten en geregistreerd door het Kadaster.

Uit brieven van het plaatselijk bestuur van Baarle-Nassau aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant en uit een brief aan de Controleur der Directe Belastingen van het Kadaster te Breda, blijkt dat er in deze gemeente in de loop van 1847 (slechts) drie percelen geheel of gedeeltelijk zijn ontgonnen.¹¹⁾ De laatstgenoemde brief is voor ons doel de belangrijkste.

In dit schrijven, gedateerd 13 december 1847, bericht het „Collegie van Zetters” te Baarle-Nassau, dat uit een door hen ingesteld onderzoek is gebleken, „dat het perceel Sectie D no. 326 geheel is ontgonnen, terwijl van de percelen D no. 331, 1 (bunder) – 53 (are) – 70 (roeden) en E 424, 34 roeden ontgonnen zijn”. De drie percelen behoorden toe aan een zekere Govert Bayens. Het eerste van de drie percelen was in december 1847 reeds geheel ontgonnen. Daarin werd toen niet meer gewerkt en het valt dus af als mogelijke vindplaats. (Zie kaartje: no. 1).



Van de twee overgebleven percelen bekijken we eerst het minst waarschijnlijke: perceel E no. 424. Het ligt in het uiterste oosten van de gemeente Baarle-Nassau, bij het gehucht Groot Bedaf, ruim honderd meter van de grens met België, op de westelijke oever van de Poppelse Leij. (Kaartje: no. 3).

Het is nauwelijks aan te nemen dat de veronderstelde Romeinse tumulus hier heeft gelegen, daar de plaats aan geen der gestelde voorwaarden voldoet. Het perceel ligt op de dalhelling, ver van alle „doorgaande” wegen; ook op de kaarten uit de eerste helft van de negentiende eeuw staan er geen aangegeven. Er zijn uit de verre omtrek geen Romeinse vondsten bekend, niet op Nederlands en niet op Belgisch gebied. Tenslotte is er in de ondiepe ondergrond van dit terrein geen leem aanwezig. ¹²⁾

Perceel Sectie D no. 331, evenals no. 326 gelegen bij Klein Bedaf, is daarentegen gunstig gelegen voor een Romeinse tumulus. (Kaartje: no. 2). Het is – of was althans – een hoog gelegen terrein en staat als zodanig ook aangegeven op de topografische kaarten. Het ligt even ten oosten van het dal van de Oude Leij, bij een punt waar verscheidene oude wegen samenkomen. We noemen

hier: de weg van het Pineind (in de verbinding tussen Baarle-Nassau en Tilburg) naar Nieuwkerk en vandaar naar Goirle en Tilburg en de weg van het Pineind naar het oosten. Deze, nu doodlopende, weg steekt op de oude topografische kaarten de Poppelse Leij over en loopt door in de richting van Hilvarenbeek. ¹³⁾

Het bedoelde perceel is ongeveer vijftien jaar geleden ontgrond, waarbij het niveau met 1 à 1,5 meter is verlaagd en dus alle sporen van een graf of grafmonument zijn vernietigd. Bij de ontgroning zijn geen bijzonderheden waargenomen, maar men stuitte wel op een leemlaag. Deze is er de oorzaak van, dat in het wat later gelegen middengedeelte van het terrein de afwatering te wensen overlaat. ¹²⁾

De archeologische gegevens die we over de omgeving hebben, zijn talrijk genoeg om de aanwezigheid van een Romeins graf op deze plaats aannemelijk te maken. Het perceel ligt tegen de grens tussen de gemeenten Baarle-Nassau en Alphen en Riel. Uit het noordoosten van Baarle-Nassau is geen enkele vondst van Romeins materiaal bekend. In het oostelijke gedeelte van Alphen echter zijn veel sporen van Romeinse invloed aangetroffen, de meeste evenwel ten westen van het dal van de Oude Leij.

Behalve talrijke munten zijn er belangrijke nederzettingsresten gevonden, o.a. op de Bartjes, op bijna twee kilometer ten noorden van het bewuste perceel. (Kaartje: no. 4). Op ongeveer anderhalve kilometer ten noordoosten ervan, in de Erfvelden, werd zestig jaar geleden een Zuid Spaanse amfoor ontdekt uit de tweede eeuw of de eerste helft van de derde. (Kaartje: no. 5) Deze vondst kan erop wijzen dat in de Romeinse tijd ook in die omgeving een nederzetting heeft gelegen. De exacte vindplaats van de amfoor, die met behulp van een priekstok werd ontdekt, is niet bekend. ¹⁵⁾

De Romeinse muntschat, die zowel door Breekpot als door de schrijver van het kranteartikel in één adem wordt genoemd met de overige vondsten, maakte hoogstwaarschijnlijk geen deel uit van de inventaris van het graf, maar zal wel op hetzelfde terrein en vrijwel tezelfder tijd zijn gevonden.

Uit de brief van Breekpot aan Hermans zouden we kunnen opmaken, dat Breekpot, nadat hij de munten in handen had gekregen, zelf op nader onderzoek is uitgegaan en toen het graf heeft ontdekt. Hij schrijft namelijk dat hij in het bezit is gekomen van de muntschat en vervolgt dan: „Ik heb nog de volgende voorwerpen gevonden. . .”.

Dat de vinder of de vindsters van de munten met hun buit „naar de stad” zijn gegaan, is niet vreemd en het hoeft evenmin verwondering te wekken dat zij zich te Breda tot Breekpot hebben gewend. Hij zal, door zijn functie, contact hebben gehad met veel personen en hun vertrouwen hebben genoten.

In die tijd was het agentschap van een verzekering meestal een (lucratieve?) nevenbetrekking voor personen die een belangrijk ambt vervulden. In de Almanak voor Noord-Brabant in de jaren veertig van de vorige eeuw, staat Willem Breekpot in de lijst van agenten van de Tielsche Verzekeringsmaatschappij vermeld als „eigenaar” te Breda. Zijn collega's in andere delen van de provincie, zijn burgemeester, gemeenteontvanger of -secretaris, notaris, advocaat enz.

Er zijn vage aanwijzingen dat Breekpot naast zijn werkzaamheden als verzekeringsagent ook handel dreef in kunstvoorwerpen. Dit zou een nog betere verklaring kunnen zijn voor het feit dat de vinders juist hem hebben opgezocht. In het Bredase Patentregister staat Breekpot evenwel nergens vermeld als handelaar of koopman, maar uitsluitend als verzekeringsagent.

Met het voorafgaande zijn de voornaamste vragen rond de Collectie Breekpot – het waar en wanneer van de vondst – beantwoord. Naast een aantal vragen die minder belangrijke details betreffen en waarop geen antwoord is te geven, is er nog de voor de hand liggende vraag: wat is er verder met de collectie gebeurd?

Op 2 december 1853 stierf de vrouw van Willem Breekpot. Hij bleef achter met een dochter van tien jaar. Op 23 december 1856 werd door Breekpot als voogd en Cornelis Pieter van Tooren, predikant te Bergeijk, in de hoedanigheid van toezienende voogd, een „Onderhandsche Staat of Boedelbeschrijving” opgemaakt, waarvan de deugdelijkheid door Breekpot onder ede werd bevestigd op 15 oktober. ¹⁶⁾

Willem Breekpot overleed plotseling op 28 september 1857. Hij had geen testament gemaakt. Tot voogd over de minderjarige dochter werd C.P. van Tooren benoemd. ¹⁷⁾ Deze was nu predikant te Hendrik Ido Ambacht. De voogd wenste de nalatenschap niet anders te aanvaarden dan „onder voorrecht van boedelbeschrijving”. ¹⁸⁾ In verband met deze bepaling werd door notaris F.R. van Naerssen te Breda een inventaris der nalatenschap opgemaakt. ¹⁹⁾

Behalve deze twee boedelbeschrijvingen is ook de volledige, zeer gedetailleerde lijst bewaard gebleven van de openbare verkoping van de boedel van Breekpot, met de gerealiseerde prijzen. ²⁰⁾

In geen van deze drie stukken is ook maar iets terug te vinden van de Romeinse vondsten uit Baarle-Nassau.

Breekpot bezat bij zijn overlijden een aantal vrij kostbare zaken. De advertentie in de Bredasche Courant van zondag 1 november 1857, waarin de publieke verkoping werd aangekondigd, spreekt van „een zeer netten inboedel”. Er waren echter geen „oudheden” bij en evenmin een muntenverzameling.

Uit verschillende gegevens valt op te maken dat het Breekpot, althans de laatste jaren, financieel niet voor de wind was gegaan. Hij bezat geen onroerend goed, had schulden en er was maar een gering bedrag aan contant geld in huis. Ook de bepaling waaronder de erfenis werd aanvaard, wijst erop dat het niet zeker was, dat het saldo van de nalatenschap positief zou uitvallen.

De juwelen en andere persoonlijke bezittingen van zijn overleden vrouw, die we nog aantreffen in de boedelbeschrijving van september 1856, worden in de twee inventarissen uit 1857 niet meer genoemd.

De „Romeinse wapenrustingen en munten” uit Baarle-Nassau moeten al vóór september 1856 in andere handen zijn overgegaan.

Er woonden destijds in Breda e.o. enkele verzamelaars van munten en oudheden, die zeker belangstelling hadden voor deze vondsten. We denken hierbij in de eerste plaats aan de al eerder genoemde Prosper Cuypers uit Ginneken. Het zou ons niet in het minst verbazen als hij de collectie heeft weten te verwerven.

We weten dat Cuypers en Breekpot elkaar hebben gekend en juist in de jaren rond 1850 kocht Cuypers voor heel veel geld, letterlijk kisten vol „Romeinse antiquiteiten” op in Bavay in Noord-Frankrijk. ²¹⁾ De vondsten uit Baarle-Nassau moeten voor hem extra aantrekkelijk zijn geweest, omdat hij ook zelf in die gemeente Romeins materiaal had opgegraven.

Overigens zou dit het probleem alleen maar verplaatsen, daar het ook van de rijke verzameling oudheden en munten van Cuypers nog steeds niet mogelijk is gebleken te achterhalen wat ermee is gebeurd.

De Collectie Breekpot blijft dus een „papieren vondst”, waarover misschien het laatste woord nog niet is geschreven.

Noten

- ¹⁾ Verhagen, J.H., De Collectie Breekpot. Een oud vondstbericht opnieuw bekeken. In: Brabants Heem, 35, 1983, 78-85.
Verhagen, J.H., De Collectie Breekpot, 2. In: Brabants Heem, 35, 1983, 172.
- ²⁾ Hermans, C.R., Noordbrabants Oudheden, 1865, 68.
- ³⁾ De door Breekpot opgegeven voorwerpen zijn: gevest van een zwaard, helm, werpspies, dolk, caduceum, stukken van wapenrusting, veldfluitje van aardewerk, stuk van veldfles, een gegraveerde jaspis, fragment van ring met gegraveerde steen, een gave urn, een kleine urn en een kruikje.
- ⁴⁾ Cuypers, Prosper, Berigt omtrent eenige oude grafheuvelen, onder Baarle-Nassau in Noord-Brabant, onderzocht en beschreven... In: Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde V, 1847, 49-74.
- ⁵⁾ Kramer-Clobus, G.M.C., L.J.F. Janssen (1806-1869): An inventory of his notes on archaeological findspots in the Netherlands. In: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 28, 1978, 441-544.
- ⁶⁾ Bedoeld zijn de opgravingen van Cuypers in juni 1842 op Den Dekt (niet op de Bedafse Heide, zoals steeds in de literatuur vermeld) en die in het voorjaar van 1843 op de Bedafse heide en de Molenheide.
- ⁷⁾ Archief U.B. Leiden, B.P.L. 944, 111. Drs. W. van der Sanden was zo vriendelijk mij een fotocopie van deze stukken te bezorgen.
- ⁸⁾ Dank aan de gemeentelijke archiefdiensten van Rotterdam en Arnhem voor de toezending van kopieën van het artikel in resp. de Nieuwe Rotterdamsche Courant en de Arnhemsche Courant, na aanvankelijk tevergeefs op de verkeerde datum te hebben gezocht.
- ⁹⁾ Gemeentearchief Baarle-Nassau, Ingekomen Correspondentie.
- ¹⁰⁾ Naar gegevens, ontvangen van het K.N.M.I. in De Bilt, 27 april 1987.
- ¹¹⁾ Gemeentearchief Baarle-Nassau, Correspondentie van Burgemeester en Assessor, 1846-1850, no. 317, 376, 381. Mijn dank aan de heer A.M.C. Zom van het Streekarchivariaat Oosterhout, waaronder ook Baarle-Nassau ressorteert, voor het opzoeken van deze bescheiden.
- ¹²⁾ Dank aan Mevrouw Bayens, op Groot Bedaf, voor informatie over dit perceel.
- ¹³⁾ De vroegere loop van de wegen in deze omgeving is met name goed te zien op de Kaart der Provincie Noord-Brabant van Van der Voordt Pieck en M. Kuyl, 1842, Blad VI.
- ¹⁴⁾ Dank aan de heer Adriaansen, op Klein Bedaf, voor inlichtingen over dit perceel.
- ¹⁵⁾ Zie voor deze en andere vondsten in Alphen: W. van der Sanden, Omzwervingen door Romeins Alphen. In: Roymans, N., e.a. (red.), Brabantse Oudheden, 1977, 111-121.
- ¹⁶⁾ R.A.H. (Rijksarchief in Noord-Brabant), Archief Kantongerecht Breda, 18 (1856), no. 707.
- ¹⁷⁾ R.A.H., Archief Kantongerecht Breda, 19, 1857 no. 219.
- ¹⁸⁾ R.A.H., Archief Arrondissementsrechtbank te Breda, Akten van Beraad en Aanvaarding onder Beneficentie van Inventaris, no. 1169, 998.
- ¹⁹⁾ G.A.B. (Gemeentearchief Breda), Afd. III-50. Archief Notaris van Naerssen, no. 117.

²⁰⁾ R.A.H., Archief van het Kantongerecht Breda, 19, 1857, no. 236.

²¹⁾ Bij de meeste van deze aankopen fungeerde zijn vriend, de bekende Belgische kunsthistoricus, archeoloog en antiquair (!) A.G.B. Schaijes, als tussenpersoon. Talrijke brieven van Schaijes aan Cuypers en een aantal wissels hebben betrekking op deze transacties.
G.A.B., Afd. IV-3, Collectie Cuypers van Velthoven, no. 59.